
Bulharsko a Bulhaři očima českého turisty. O trnitých stezkách meziethnického dialogu

Vladimir Penčev

Abstrakt

The process of the Czech Republic's integration into the European Union is evidently bringing some unexpected prospects. Most recently one could obviously see a certain political will to close the state border in the East and to curtail the access of Europeans from the Balkans to the Czech Republic.

The author thinks of the question of how the new social situation influences the approach to Bulgarians and Bulgaria among that part of Czech society which visits Bulgarian seaside resorts. Moreover, it inspects the question of whether the approach is determined from the position of ethnic feeling or civic identity. He formulates the conclusions on the basis of his own field survey he carried out through the questionnaire method (including direct interviews and observation) in the summer of 1997 and 1998 in two Bulgarian seaside resorts – Sozopol and Primorsko. He addressed 120 respondents. The questions basically focused on the Czech tourists' general knowledge of Bulgaria prior to the visit to Bulgaria, their ideas about Bulgarians at the association level and in this context the typical features of Bulgarians and everything Bulgarian depicted by them. The research also focused on the frequency and quality of contacts with the Bulgarian environment and finally on the question of whether there are ethno-stereotypes of Bulgarians in the Czech environment and what are the parameters of the ethno-stereotypes.

The author has found that there is certain knowledge of Bulgaria's geography. On the other hand, there is selective knowledge of Bulgarian culture and day-to-day life (seen through the prism of cuisine and food, and seaside resorts), which contrasts with relatively rich knowledge of the personalities of Bulgarian culture and political scene. There are large discrepancies in the knowledge of Bulgaria's ethnic composition. In the Czechs' consciousness mainly Romanies and Turks come to the foreground.

The research has revealed a positive approach of Czech tourists to Bulgaria, but not any consciousness of kinship of the two nations. In the consciousness of the tourists under consideration one can find a model of Bulgarian distinctiveness which serves as a basis for a search for paradigms of some common elements. The joint Slav origin and the mission of St Cyril and Methodius are almost exclusively denoted as linking elements.

Bulharsko a Bulhaři očima českého turisty. O trnitých stezkách meziethnického dialogu

Proces integrace České republiky do Evropské unie zřejmě přináší i některé nečekané perspektivy. V poslední době se stále hmatatelněji prosazuje jistá politická vůle uzavírání státních hranic na Východě a omezování přístupu balkánských Evropanů na české území. Nezávisle na libozvučnou motivaci o splnění kritérií pro členství v unii právě Česká republika (na rozdíl od ostatních kandidátských států) iniciuje nastolení tohoto problému a zdá se i spěchat s jeho řešením. Pravděpodobně nejsou náhodné stále častější a akcentovanější zprávy (samozřejmě ihned rozšiřované a komentované v Bulharsku) o soudním stíhání či řízení proti Bulharům v Čechách, kteří porušili tamní zákony. Jsem dalek myšlenky ospravedlňovat narušitele, ale přiznávám se k pocitu, že jde o element cílevědomé strategie připravování českého veřejného mínění na zavedení víz pro výhodnější Evropany, resp. Bulhary. Zde je však problém jiný a je diktován přirozenými vztahy mezi etnikem a státem.

Politici a vůbec subjekty státní moci mají nepochybně své důvody podniknout tu či onu iniciativu ve sféře sociálního. A to jednoduše proto, že stát je instituce, kterou společnost vytváří, aby chránila své zájmy[1]. Existence státu ale předpokládá bezpodmínečně rozdíl mezi interetnickými a mezistátními souvislostmi. Projekce tohoto rozdílu objevujeme především z hlediska člověka jako osobnosti, a ty jsou zvláště patrné, formulujeme-li je z pozice jeho etnicity a jeho občanské identity. V prvním případě on je Bulhar, Čech, Polák atd., v druhém - občan Bulharska, České republiky, Polska atd. Tento druhý aspekt rozdílů interetnické - mezistátní souvislosti je spojen s pojmem teritorium. Teritorium státu je politické teritorium, které podléhá jisté moci. Etnické teritorium, pojaté spíše jako etnické území, stanoví onen prostor nesoucí určité historicko-geografické a sociálně-ekologické parametry, ve kterém se rozvíjejí vnitroetnické procesy. Z toho vyplývá i skutečnost, že pokud jsou státní hranice pohyblivé (nehledě na to, zda jsou výsledkem násilí či konsensu), pak etnické jsou stálé, právě protože rýsují sociokulturní prostor etnika[2].

Tímto směrem můžeme pokračovat dlouho, důležitější je ale to, že politická rozhodnutí a činy v kontextu mezistátních vztahů neodrážejí vždy adekvátně skutečné interetnické souvislosti. Sotva však zpochybníme fakt, že právě tyto souvislosti jsou určující v meziethnickém dialogu, protože státy se objevují a mizejí a též protože stát a etnikum jsou jevy různého řádu. V tomto případě z hlediska stanoveného problému můžeme soudit, že ve vztazích mezi lidmi žijícími na různých etnických územích jsou rozhodující ne tak prosazované (tím či jiným způsobem a v té či oné souvislosti)

societární znaky, jako implicitně niterní představy etnického povědomí o člověku vedle tebe a proti tobě. Jinými slovy touto cestou dojdeme alespoň ke dvěma otázkám - o pojmech „svůj“ a „cizí“ a o etnostereotypech[3]. Nakonec se stává zřejmým, že tzv. etnostereotypy získávají úlohu poznání, redukovaného však k jistému zjednodušenému modelu-antitezi: my a oni. Protiklad své - cizí se projevuje vybudováním etnostereotypů vlastní etnické významnosti a jejich postavení proti významnosti cizí, tj. většinou formování vlastní identity[4] jde cestou negace[5]. Samozřejmě jsou možné i další konfigurace, důležitější je však to, že etnostereotypy jsou pro každou etnickou skupinu formální projev povědomí svého a cizího a rovněž že značí etnické vztahy. Budované v procesu individuální komunikace, usazují se stereotypy do povědomí etnika, aby se reprodukovaly později v individuální komunikaci, ale už s potenciálními akumulacemi minulé vlastní zkušenosti.

Tímto rozsáhlým úvodem jsem se pokusil ukázat, že nakonec jednotlivé státní akty (navzdory své závažnosti) nejsou až tak podstatné pro mezietnický dialog. Významné pro jeho parametry jsou interetnické souvislosti a etnostereotypy fungující na jejich základě. Možná právě to vysvětluje i stále aktuálnější sondy evropské vědy do sféry takovéto problematiky. Pravděpodobně uvědomování si faktu, že proces globalizace, tak charakteristický pro evropskou societární realitu posledních desetiletí, znamená v praxi překonání státních, nikoliv však etnických hranic, vyvolává zřetelný vědecký zájem o etnickou „jinost“. Předpokládám, že do tohoto kontextu zapadají i prohloubené průzkumy českých kolegů o identitě jihoslovanských etnodiaspor na českém území. Tyto průzkumy našly svůj prostor v řadě publikací a jednotlivých vydání[6] a provokovaly do značné míry i vznik tohoto textu. Nastala totiž shoda zájmů, neboť mě zmíněná problematika zajímá už dávno a taky jsem byl s některými vědci spoluautorem[7]. S oporou v jejich pozorování a s použitím rozpracované metodologie jsem se pokusil přistoupit k problému cestičkou na první pohled trochu zvláštní, a to diskursem českého turisty v Bulharsku. Takovéto výzkumné pole nese své pozitivní a negativní náboje, nejméně protože terénní sonda se uskutečnila na bulharském území, kde a kdy jsou dojmy zvlášť zaostřené, a to do jisté míry ovlivňuje (zejména emocionálním směrem) reprodukci etnostereotypů. Na druhou stranu sonda není memorativní, nýbrž synchronní, tj. mnohem víc obsahově zatížená. To všechno nepochybně umožňuje srovnání výsledků a prohlubuje výzkumný rekurs problému.

Průzkum byl proveden anketní metodou (i s přímými rozhovory a pozorováními) v létě roku 1997 a 1998 ve dvou bulharských střediscích - Sozopol a Primorsko a zahrnuje přibližně 120 respondentů. Jejich rozřídění podle místa bydlení může být představeno takto:

tabulka č. 1

región/obec	Čechy	Morava, Slezsko
vesnice	8	1
město do 50 000 ob.	24	15
město nad 50 000 ob.	8	16
Praha	38	-

Respektive podle pohlaví a věku:

tabulka č. 2

věk/pohlaví	do 30 l.	30-40 l.	40-50 l.	nad 50 l.
muž	25	11	6	11
žena	28	9	14	15

A nakonec podle profese a vzdělání:

tabulka č. 3

profese/ vzdělání	věda, kultura	vzdělání	Zdravotnictví	obchod, služby	průmysl	Zemědělství	Jiné
základní	0	0	0	7	0	0	1
střední	1	2	9	35	7	0	27
vysoko-školské	6	3	5	5	0	0	10

Anketa obsahovala přibližně 40 otázek, které měly za cíl odhalit:

1. Byla-li návštěva Bulharska první, anebo se už stala tradiční. Jaké dojmy měli respondenti z této návštěvy.
2. Mají-li respondenti předběžné znalosti o Bulharsku a Bulharech a odkud.
3. Mají-li respondenti praktické znalosti o zeměpisu, dějinách, kultuře, ekonomice atd. Bulharska.

4. Mají-li respondenti skutečný kontakt s bulharskou realitou a vůbec se vším, co je bulharské.
 5. Mají-li respondenti osobní kontakt s Bulhary.
 6. Jak respondenti vnímají setkání s Bulharskem, Bulhary a bulharskými charakteristikami.
 7. Jaká je předběžná připravenost respondentů na toto setkání.
 8. Jaké jsou představy respondentů o Bulharech a Bulharsku na asociativní úrovni.
 9. Jaké jsou charakteristické rysy Bulhara a všeho bulharského v povědomí Čecha.
 10. A nakonec - obsahuje-li české povědomí bulharský etnostereotyp a jaké jsou jeho parametry.
- Otázky ankety byly seskupeny do zřetelných bloků, ale hledané odpovědi byly cílevědomě rozmístěny do různých skupin. Naším cílem bylo získat maximálně čistou informaci.

Zpracování ankety ukázalo opravdu zajímavé výsledky. Nejdříve co se týče navštěvování Bulharska, je překvapující to, že počet českých turistů, kteří už byli u nás, nepřevyšuje značně počet těch, kdo navštívili bulharské pobřeží Černého moře poprvé (poměr 69:49). To by mělo znamenat, že (bez ohledu na konkrétní důvody cesty, které bývají velmi rozmanité) Bulharsko zůstává stále blízké jako vnímání a zároveň i atraktivní jako místo odpočinku. Charakteristické však je, že převážná většina těch, kdo už v Bulharsku byli, učinili tak jeden či dvakrát (i když existují extrémny, např. 17 krát) :

tabulka č. 4

1krát	2x	3x	4x	5x	6x	7x	10x	11x	12x	13x	14x	17x
22	25	4	6	3	2	1	1	1	1	1	1	1

Zajímavá je i klasifikace podle roků:

tabulka č.5

98	97	96	95	93	92	90	89	88	87	86	85	84	83	82	79	78	77	76	67	60
1	6	7	6	3	1	4	3	7	4	2	2	3	4	1	2	3	3	2	2	1

Co se týče navštívených středisek, prvenství drží Primorsko (17), dál následují: Sozopol (15), Sluneční pobřeží a Albena (9), Zlaté písky (7), Varna (5). Ostatní případy jsou spíše ojedinělé. Nesebar (3), Achtopol, Obzor a Lozenec (2), Pomorie, Burgas, Djuni, Kiten, Carevo, Kranevo, Bjala (1), stejně jako i tak oblíbené pro Čechy kempy Kavacite, Perla, Jug, Veselie, Igljika, Vlas, Nestinarka aj. Hodně navštěvovaná jsou též bulharská horská střediska - Bansko (5), Borovec, Melnik, Sandanski (2), Rilský a Roženský klášter, hory Rila a Pirin atd. Pozoruhodný je fakt, že seznam navštívených míst zahrnuje i Sofii (5), Plovdiv (2), Ichtiman aj.

Zcela převažující je počet návštěvníků-turistů - 61 (z 69). Ostatní sem přijížděli buď služebně, nebo na tvůrčí návštěvu či z jiného důvodu (dokonce i na svatební cestu).

Motivace těchto návštěv se dá klasifikovat do několika poloh, podle toho, co se vyhledává (existují víc než jedna odpovědi):

§ něco zajímavého a zvláštního - 45

§ něco známého a normálního - 37

§ prostě levná dovolená - 31

§ něco exotického - 7

§ jiné - 15.

Výklady jsou zde různé: kvůli moři, poprvé na dovolenou po šesti letech, seznámit se s jiným způsobem života, odpočinout si, podívat se, co se změnilo po dvaceti letech, připomenout si barvy bulharského pobřeží, kvůli pískovým plážím atd.

Jak je vidět, čeští turisté navštěvující Bulharsko jsou motivováni především seznámit se s něčím novým nebo připomenout si něco už známého. Zde se logicky vnučuje otázka, zda mají předběžnou informaci. Zjišťujeme, že jako nejdůležitější zdroj se rýsuje škola, v menší míře tisk a beletrie (odpovědi jsou opět víc než jedna):

tabulka č. 6

škola	rozhlas	televize	noviny	literatura	rodina	osobní kontakty	bez informace
73	30	45	43	25	5	35	2

Určitý zájem si zaslouží i skutečnost, že skoro jedna třetina respondentů se odvolává na osobní kontakt, tj. na určité vztahy s Bulhary, což svědčí o poměrně dobré úrovni mezietnického dialogu vůbec. Svědčí též o tom, že navzdory

vzdálenosti a relativně nepříznivým podmínkám komunikace během posledních let, se takový dialog uskutečňuje, a to především na soukromé úrovni. Z tohoto důvodu stojí za to ukázat ještě jeden přehled. 44 respondenti potvrzují, že mají známé - Bulhary, 69 nemá (neodpovědělo 5). Výsledek je úplně stejný při konkretizaci podle místa bydliště, poměr se mění podle zaměstnání: 91:22. Symptomatická je skutečnost, že asi 1/5 respondentů má stálý kontakt s Bulhary v Česku. K této řadě patří i odpovědi otázek „Potkával/a jste se s Bulhary mimo Bulharsko?“ a „Vzpomínáte si na nějaké události, které jsou spojené s Bulharskem nebo s Bulhary?“. Z výsledků ankety vyplývá:

tabulka č. 7

ano	ne	dobré	špatné	dobré a špatné	nejistota	neodpovědělo
7	51	44	1	4	3	8

Respektive:
tabulka č. 8

ano	ne	dobré	špatné	různé	neodpovědělo
30	51	7	4	11	15

Při konkretizaci jsou špatné vzpomínky spojovány především s r. 1968, s bulharskými celníky apod., jak dobré tak špatné - s Pražským jarem, ale i s prázdninami u moře, dokonce i s fotbalem, jen dobré vzpomínky jsou spojeny s Bulhary-českými zahradníky, s mořem, s bulharským folklorem, dokonce i se svatební cestou. Zde je ale důležitější to, že se projevuje (a to u nemalé skupiny respondentů) určitý emocionální vztah, a to je jedna z charakteristik mezietnického dialogu.

V souladu s výše uvedeným znějí i odpovědi otázek: „Zajímají Vás zprávy o Bulharsku a Bulharech v českém tisku?“. Většina respondentů (52) odpovídá „Ano“, další (12) vyjadřují nespokojenost, že jejich zájem bohužel není uspokojen tamním tiskem (variace: zajímají mě, ale nejsou uváděny/ ano, ale nejsou pravdivé/ když se objevují/ o Bulharsku se nemluví/ nyní asi více atd.), třetí skupina (38) se zajímá jen sporadicky (variace: občas/ orientačně/ mezi jiným/ tolik, kolik i o ostatní/ záleží co/ podle mých zájmů/ málo/ jen v době před dovolenou atd.). Malá skupina odpovídá kategoricky „Ne“ (neodpovědělo 5).

Tím je zřejmé, že v českém povědomí existují snahy o sbírání předběžných informací o Bulharsku a Bulharech. A navíc, tyto snahy získávají reálný projev v praktických znalostech českých turistů. Všichni umějí lokalizovat Bulharsko na mapě Evropy, někteří dávají dokonce i dodatečné upřesnění (ani jedna odpověď „Ne“, jen jedna odpověď „Ne úplně přesně“). Ani jeden z dotázaných neodpověděl, že nezná žádné bulharské město. Nejčastěji jsou citována hlavní město (28) a Plovdiv (12), mořská města - Varna (25), Burgas (21), Primorsko a Sozopol (6), Nesebar (5) aj. (existují více než jedna odpovědi). Velmi zajímavý je rozmanitý výčet ostatních bulharských měst, i když jsou citována ojedinele: Ruse, Stara Zagora, Sliven, Montana, Pernik, Blagoevgrad, Gabrovo, Šumen, Ichtiman, Bansko, Sandanski, Melnik, Carevo, Achtopol, Kiten atd. Jiné geografické reálie jsou zřejmě málo známé. Z řady bulharských hor nejčastěji jsou zmiňovány Rila (12) a Pirin (10), Vitoša (8), Rodopi (6), Stara planina (4), Vichren a Strandža (1), z řek - Ropotamo (10), Dunaj (8), Marica (4). Ostatní odpovědi jsou relativní - „Ano“ (36), „Slabě“ (11), 37 z dotázaných odpovídají „Ne“.

Poměrně různorodá je i úroveň znalosti bulharských historických reálií. Odpovědi na otázku

„Víte něco o dějinách Bulharska?“ se dělí takto:

tabulka č. 9

ano	ne	málo	informativně	částečně	téměř nic	jiné odpovědi	neodpovědělo
28	36	28	3	5	2	9	7

Ve sloupku „Jiné“, jsou zahrnuty i takové odpovědi: „Vývoj ve stálém souboji s Turky a Tatary“, „Staletá poroba“, „Turecké panství a Georgi Dimitrov“, „Podpálení Reichstagu“, „Dlouholetý vliv carského Ruska“, „Cyril a Metoděj“, „Znám jej asi z roku 700“, „spíše nové dějiny“, „jen z filmů“ atd.

Co se týče české představy o konfesní situaci v bulharských zemích, ta vyloženě není úplná. Většina dotázaných nemá ani ponětí (51), nejistým „Ano“ odpovídá přibližně jedna třetina (32), několik se ospravedlňuje „Málo“ a „Částečně“, ostatní se dělí takto: křesťané (1), pravoslavní (5), především pravoslavní (2), pravoslavní a muslimové (2), pravoslavní a katolíci (1), částečně katolíci (1), římsko-katolíci a řecko-katolíci(1).

Dost podobná je i situace v českých představách o etnické paletě Bulharska. Více než 40 respondentů neví nic, několik odpovídá buď nejistým „Ano“ (8), nebo se domnívají, že mohou jenom váhat. Ostatní si myslí (existuje samozřejmě víc

než jedna odpověď), že kromě Bulharů v Bulharsku žijí ještě Turkové (32), Romové/Cikáni (28), Řekové a Rumuni (16), Rusové (9), Makedonci (5), Srbové (4), Chorvaté a Pomaci (bulharští mohamedáni) (2), Arméni a Maďari (1).

Panoráma odpovědí je velmi zajímavé a zaslouží si zvláštní pozornost. Přítomnost turecké etnické skupiny v bulharských zemích je logicky fixována v českém povědomí, přinejmenším kvůli internacionalizaci problému s bulharskými Turky během osmdesátých let. Asi právě proto největší skupina respondentů má o situaci jasno. Romské společnosti, jak je známo, existují všude v Evropě. Kromě toho Češi mají příležitost potkat se s nimi nejen na Černomoří (kde během léta jich vůbec není málo), ale i ve svém vlastním státě (značná část bulharského kriminálního kontingentu má romský původ). To všechno vysvětluje umístění Romů na prvním místě v naší anketě. Znalost o přítomnosti Řeků v Bulharsku může být posuzována jednak jako důsledek přímých kontaktů s jejich představiteli v černomořských městech (Sozopol, Nesebar atd.), jednak jako důsledek jinak typické pro Evropu (a netypické pro Bulharsko) přítomnosti etnických skupin, části sousedních etnik při přemísťování hranic. Pravděpodobně taková je i logika výskytu Srbů, Rumunů a Chorvatů (?) v anketě, neboť takovéto skupiny reálně v bulharských zemích nežijí. Co se týče představy o existenci Makedonců u nás (přes malý počet podobných tvrzení), můžeme tuto logiku považovat opět za sousedskou, a navíc sotva pro někoho v Čechách, mimo znalce, je tento problém sám o sobě jasný. Velmi zajímavá je „ruská stopa“. Moje vysvětlení je spojeno na jedné straně se silným ruským přívalem na naše mořská letoviska během posledních let, a na druhé (a to je pravděpodobnější) s představou v českém povědomí o značné blízkosti mezi vším ruským a bulharským (zejména jako jazyk a kultura). Toto je ovšem samostatný a přitom nezanedbatelný problém, proto je zde postačující jen jeho konstatace. Mne osobně překvapil výskyt Arménů a Pomaků. Tento fakt představuje přece jen nějakou znalost bulharské reality, jakkoliv jsou respondenti, kteří to tvrdí, málo početní a přestože Pomaci nejsou etnickou skupinou. V odpovědích se nacházejí ještě dvě překvapení - přítomnost Maďarů a nepřítomnost Židů.

Sonda do českých představ o Bulharsku byla prohloubena otázkou o významných osobnostech bulharských dějin, z oblasti politiky, kultury, sportu. Charakteristické zde je, že jen pro malé množství dotázaných (17), to bylo „terra incognita“, ještě menší počet se omezil na neurčité odpovědi (4) či jen na „Ano“. Pro ostatní jsou známými osobnostmi bulharských dějin Asparuch (8), Cyril a Metoděj (5), car Boris (i ve variaci Boris Hrozný, zřejmě kontaminace) (4), car Kalojan (2), car Konstantin a carové Asen a Petr (1), Ivan Rilský (2), Vasil Levský (4), Jane Sandanský (2). Mezi politiky (ale jako nehistorické osobnosti) jsou nejpobulárnější T. Živkov (45) a G. Dimitrov (22). Daleko za nimi jsou tři demokratičtí prezidenti - P. Stojanov (12), Ž. Želez (7) a P. Mladenov (1). Pro české povědomí není neznámý také car Simeon (4), mozaiku jmen doplňují Iv. Kostov (2), St. Todorov (1), M. Koralský (1) a Kr. Petkov (1). Mnohem méně známé jsou osobnosti bulharské kultury: Chr. Botev (5), Iv. Vazov (4), St. Dičev, D. Mantov, C. Lavrenov, D. Kanušev (1), objevují se i D. Petkova a Žerov. Pravá bomba (aspoň pro mne) byla přítomnost v této řadě Sašky Vasevové, a to v situaci, kdy nebyl citován ani jeden ze světoznámých bulharských zpěváků a muzikantů. Jak se dá očekávat, nejreprezentativnější pro Bulharsko v českých očích (pomineme-li T. Živkov a G. Dimitrov) jsou sportovci. Palmu prvenství drží Chr. Stoičkov (28), následován St. Kostadinovovou (12), sestrami Maleevovými (7) a P. Popangelovem (5). Tady je též skoro celý národní fotbalový tým - Em. Kostadinov (3), Kr. Balakov (3), J. Lečkov (2), L. Penev (2), B. Michajlov (1), Tr. Ivanov (1). Ostatní jména jsou zcela sporadická: zápasník Kolev (?) (1), basketbalistka Ilieva (?) (1), Christov (?) a do jisté míry očekávaně N. Sjurejmanov(-oglu) (2). Jaké závěry lze vyvodit z citovaných údajů? Celkové panoráma poznání je zároveň barevné a nesystematické. Zřejmě se realizuje na základě nesouvislých slyšených, viděných či přečtených informací. Ale sám fakt, že je zmíněn takový počet jmen, mluví o určité informační zatíženosti.

Stejným směrem se ubírají i hledané odpovědi ve sféře bulharské kultury. Zjišťujeme, že většina českých turistů zná bulharskou muziku. Skoro 100 z respondentů (jen 13 popírají) poslouchali někdy naše hudební díla (nekonkretizují však a ani neznají bulharské zpěváky a muzikanty, jak je patrné z výše uvedeného). O něco menší počet, ale o to víc nadšený, jsou ctitelé našeho hudebního folklóru (62), na jiné udělala dojem bulharská keramika (3), lidový kroj (1) atd. Vedle toho je ale velké i číslo českých turistů, kteří vůbec neznají naši folklorní kulturu. Zdá se, že právě to, co my považujeme za nejcharakterističtější pro Bulhary - tradice, je v české společnosti úplně neznámé. Zřejmě naši vlastenci, kteří opravdu dokázali probudit podobný zájem v tamních zemích [8], zůstanou osamělí. Protože 86 respondentů neví nic o bulharském obřadním systému a svátcích, dalších 11 sdělují, že mají minimální a nesouvislé znalosti a jen pro jednotlivce existují kukery, marteničky, nestinarki, bulharská svatba, bulharské Velikonoce a Nový rok.

Dost odlišná je situace v odpovědích na otázku: „Víte co se v Bulharsku vyrábí a co je podle Vás typické?“ Ačkoliv úroveň odpovědi „Ne“ (32) je relativně vysoká, základní skupina respondentů ukazuje dobrou znalost bulharských hospodářských úspěchů. Jistá část odpovídá jen „Ano“, ale ostatní jsou konkrétní: zemědělská výroba (8), vinařství (7), koňak (7), vůbec alkohol (7), keramika (6), zelenina (5), potravinový průmysl (5), lodní stavitelství (5), tabák a cigarety (5), konzervářský průmysl (4), sýry (4), růžový olej (3), zpracování dřeva (3) atd., ostatní zmínky jsou jednotlivé: vůbec průmysl, těžký průmysl, „Škoda-Madara“, autobusy, vysokozdvíhné vozíky, ropný průmysl, turismus, váhy, boty, porcelán, kosmetika, lidová řemesla atd. Jak je z odpovědí vidět, představa o bulharských výrobcích je poměrně systematická a obsáhlá.

To se mimochodem projevuje při prozkoumání skutečného kontaktu Čechů s bulharskou realitou, a to v dalším okruhu otázek. Jedna z nich je spojena právě s používáním bulharských hospodářských výrobků. Opět se ukazuje, že relativně velká část respondentů (44) nikdy nepoužívala anebo si nevzpomíná, že by používala bulharské výrobky. Pomineme-li váhavé odpovědi (4 „Nevím“, 2 „Málo“ a 1 „Neúmyslně“), převládající skupina potvrzuje osobní kontakt s naší výrobou.

Většina z nich zase není konkrétní (37 „Ano“), ostatní však uvádějí podrobněji: ovoce a zelenina(5), různé potraviny (5), cigarety (4), alkohol (3), víno (2), kožené výrobky (2), různé konzervy (2), další zmínky jsou jednotlivé: agregáty, kalkulačky, kávová souprava, suvenýry, krémy, parfémy, keramika, vyšívané blůzy, bavlněné šaty atd.

S touto otázkou je spojená i další, zda respondenti ochutnali někdy bulharská jídla a nápoje. Počet negativních (6), nejistých (2) a nejasných odpovědí typu „Ano“ je minimální. Je tomu tak, protože seznamování s kuchyní navštíveného státu je jednou z neopominutelných podmínek turizmu. Jinak můžeme říci, že čeští turisté zaregistrovali nejcharakterističtější vlastnosti bulharské kuchyně a bulharského pití. Celkem je můžeme seskupit do několika kategorií (poskytnuto je samozřejmě i několik odpovědí):

potraviny: sýry (22), ovoce a zelenina (22), různá koření (4), bílý chléb (2), banica (2), chalva (1) atd.
vařená jídla a saláty: různé druhy ryb (26), šopský salát (21), jiné saláty (7), jídla z mletého masa (karbanátky, čevapčiči) (15), různé druhy polévek (4), tarator (6), kebab (6), jídla shodně kořením (3), musaka (3), kavarma (3), šiščeta (2), sýr na šopský způsob (2), plněné papriky (2), mušle (2), smažené maso, jehněčí a skopové maso apod.
alkohol a cigarety: pálenka (22), víno (21), „Pliska“ (8), „Slančev brjag“ (6), mastika (6), vermut(1), cigarety „BT“ (2) atd.
V této řadě lze vyhledat i parametry komunikativní zkušenosti. K tomu se vztahují dvě otázky: „Jak vnímáte bulharský jazyk? Je pro Vás srozumitelný?“ a „Jsou pro Vás obtížné nápisy v azbuce?“. Jejich prostřednictvím by měla být konkrétněji odhalena komunikativní adaptace českých turistů v bulharském prostředí. Výsledky jsou tyto:

tabulka č. 10

ano	ne	spíše ano	spíše ne	jiné	neodpovědělo
38	19	31	16	7	7

Okruh odpovědi „spíše ano“ zahrnuje: „za nějakou dobu“, „některá slova“, „když se mluví pomalu“, „písemně - ano, při poslechu - ne“ apod. Odpovědi „spíše ne“ zahrnují: „málo“, „je méně srozumitelný“ atd. Ostatní odpovědi jsou nejčastěji: „jako ruština“, „podobá se ruštině“ apod. Respektive:

tabulka č. 11

ano	ne	částečně	neodpovědělo
73	20	21	4

Jak je vidět, nápisy v azbuce v našem případě nejsou vůbec problém.

Konečně to všechno přivádí k jádru ankety a problému: co spojuje a rozděluje Bulhary a Čechy a cítí-li Češi nějakou kulturní blízkost k našinci. Jenže abychom se k tomu dostali, je nutné odhalit a formulovat český postoj vůči Bulharům. Začínáme otázkou: „Jsou podle Vás Bulhaři sympatický, resp. Čechům příbuzný národ?“ Odpovědi se dělí takto:

tabulka č. 12

sympatický	nesympatický	příbuzný	nepříbuzný	neodpovědělo
81	27	54	54	10

Jinými slovy značně převládá pozitivní postoj, ale navzdory slovanskému vědomí v Čechách zůstává nevyřešená otázka příbuznosti mezi Bulhary a Čechy. Tomuto faktu lze přisoudit různá vysvětlení a každé z nich by vypadalo dost přesvědčivě. Určitě jasno vnáší přímý dotaz: „Co je podle Vás typické pro obraz Bulhara?“ Zde, jak můžeme očekávat, je k dispozici rozsáhlá rozmanitost eventuálních modelů:

pozitivní: neúnavný, podnikavý, volný, srdeční, klidný, tichý, veselý, skromný, hrdý, pracovitý (nejvíce odpovědi), oddaný rodině, „dělá si všechno sám“, „stavební reformátor“, „spokojený, klidný, všude scigaretou, impulsivní, snaží se přemýšlet sekonomickými kategoriemi“, „se smyslem pro slovanství“ atd.

negativní: zlý, neochotný, zanedbaný, obklopený odpadky (nejvíce odpovědí!), chudý, „tmavý, drobný, vypadá jako cikán“ aj.

střední: o něco víc hlasitější, než je normální, kývá hlavou naopak, pracháč, neoholený, neobléká se originálně (všude „Adidas“), uzavřený do sebe, „klid, žádný spěch“ (nejvíce odpovědi), „cigareta vpuse“, „řídí auto divným způsobem“, „rozpor mezi klidem a horkou krví“, „sympatický, ale vládne balkánský nepořádek“, „zavařuje před domem konzervy na zimu“ aj.

zrakový: tmavý, černovlasý (nejvíce odpovědí různých variací), silný, urostlý, opálený, drobný, nízký, černý atd.

profesionální: zemědělec, obchodník (nejvíce odpovědí) aj.

Demonstrováný obraz získává dodatečnou barevnost díky tabulce s charakteristikami Bulhara, poskytnuté respondentům. Podle nich:

typické jsou: družnost (76), pohostinnost (71), skromnost (59), impulzivnost (55), kamarádství (52), patriotismus (44), sebevědomí (41), pracovitost (37), patriarchálnost (34), pomalost (33) atd.

méně typické jsou: vzdělanost (46), důkladnost (37), pracovitost (32), inteligentnost (28), hrdinství (25), tolerantnost (23), pomalost (23), sebevědomí (22), ochotný obětovat se (21), šovinismus (20), skromnost (20) atd.

netypické jsou: fanatismus (48), nesnášenlivost (39), šovinismus (29), galantnost (14), pracovitost (10), pomalost (10), vzdělanost (10) atd.

Relativně často se opakující shoda charakteristik v jednotlivých řadách ukazuje na určitou nejistotu, můžeme však přijmout, že pro Čechy vyložené typické jsou přátelství a pohostinnost Bulharů a vyložené netypické - fanatismus a nesnášenlivost. Ještě jeden rys k těmto výsledkům dodává i hledání na asociativní úrovni. Velmi rozmanité jsou odpovědi na otázku „Jaká je Vaše první asociace, když uslyšíte slovo „Bulhar“?, asociace však můžeme seskupit takto (jen 14 dotázaných se nevypravilo):

negativní: špína, nepořádek (nejvíce odpovědí), nekulturnost, tržště, odpadky, lenost, nevzdělanost, „Praha, Hlavní nádraží“ atd.

pozitivní: přítel (nejvíce odpovědí), dobrý, pozitivní, Slovan, „sympatický cizinec, se kterým se snadno domluvíš“, „usměvavý, zpívající člověk scigaretou vpuse“, „spíš Bulharka, a to krásná“ apod.

neurčité: cizinec, „jeden konkrétní bulharský turista vPraze“, „křižovatka „U Bulhara“ vPraze“, „člověk - jako Čech“, „cikán smedvědem“, „sociálně slabý, neagresivní, tmavý“ aj.

profesionální: zemědělec a zahradník (nejvíce odpovědí), rybář, svalnatý dělník, obchodník, prodavač všeho možného atd.

předmětní: moře (nejvíce odpovědí), ovoce a zelenina, „slunce, opálení lidí, muzika“, „šopský salát, meloun, broskve, víno“ aj.

fyzické: tmavá tvář, černé vlasy (nejvíce odpovědí), opálený člověk, bohém, pracant, přísloví „Dře jako Bulhar“ atd.

Ve skutečnosti právě toto přísloví - „Dře jako Bulhar“ - bylo jedním z důvodů hledat na asociativní úrovni obraz Bulhara v českých očích. Na otázku „Znáte toto přísloví a jaký to má význam - pozitivní nebo negativní?“ odpovědi se rozřídily následovně:

tabulka č. 13

pozitivní	negativní	jiný	neodpovědělo
48	37	14	19

Ve sloupcu „Jiné“ se vyskytly: „nevím, ale pozitivní“, „vím, ale nevím“, „těžký život“, „pracuji pomalu, ale důkladně“, „pochází z počátku století“, „poklona pracovitosti Bulhara“, „je to lež, Bulhaři jsou líní“ apod. Tak či jinak pro větší počet respondentů přísloví má pozitivní význam a doopravdy je „poklona pracovitosti Bulhara“.

Opět spíš pozitivní jsou odpovědi na otázku o první asociaci spojené s jménem „Bulharsko“. Vedle těch, kteří neodpověděli (12), a vedle neurčitých odpovědí (stát apod.) (5), ostatní respondenti vyjadřují asociace spojené převážně s pozitivními charakteristikami, např. „nádherný a pohostinný stát s krásnou a nezníčenou přírodou“, „krásná země s čistým mořem“, „nevelký stát s nádhernou přírodou, ideální pro dovolenou“, „krásná slovanská země“, anebo spojené s bulharskou přírodou, např. „moře“ (35), „hory a moře“, „moře, dovolená“, „moře, ovoce, zelenina“, „pískové pláže, moře“, „moře, teplo“, „moře, víno, papriky, růžový olej, ovoce“, „slunce“ atd. Relativně málo je neurčitých odpovědí typu „krásná, ale zanedbaná země“ a trochu více je odpovědí negativních: „špína po ulicích a na pláži, nedostatek toalet“, „špatná ekonomická politika“, „stát se špatnou hygienou“, „chudý stát“ apod. V celku ale i tady jsou nálady pozitivní. Jejich ozřejmění podporují i dvě další otázky: „Vzal/a byste si Bulhara/ku?“ a „Je podle Vás přirozené mít příbuzného Bulhara?“. Odpovědi na první otázku:

tabulka č. 14

ano	ne	neurčité	neodpovědělo
34	55	25	4

kontrastují s odpověďmi na otázku druhou:

tabulka č.15

ano	ne	neurčité	neodpovědělo
97	8	9	4

to však není neočekávané. Důležitější je, že znovu se potvrzují vcelku pozitivní nálady.

Můžeme říci, že k řešení problému přispívá i další asociativní charakteristika, spojená se slovem „moře“. Pro většinu českých turistů vyvolává toto slovo asociace tepla, vody, slunce, písku, prostoru, síly, řas, medúz, muší atd.

A nakonec pro ucelenost ankety přispívá odpověď na otázku „Myslíte-li si, že máte mínění o Bulharsku a Bulharech?“.

tabulka č. 16

ano	ne	neurčité	neodpovědělo
72	24	16	6

Odpovědi ukazují, že české povědomí má vytvořený obraz Bulhara, nebo spíše model bulharské typičnosti. To už umožňuje hledání paradigmatu vzájemnosti, viděné očima českého turistu. Podle něho to, co spojuje Bulhary a Čechy, je:

- společný slovanský původ - 86
- mise Cyrila a Metoděj - 81
- jazyk - 17
- historie - 11
- kultura 2
- všechno - 1
- nic - 2

Respektive to, co je odděluje, je:

- zvyky - 67
- region - 46
- jazyk - 39
- charakter - 37
- náboženství - 30
- všechno - 18
- jiné - 4

Tyto výsledky vysvětlují i odpovědi na přímou otázku: „Cítíte nějakou kulturní blízkost s Bulhary?“. Na první pohled negativní stanovisko vzbuzuje dojem, že se taková blízkost spíše nepocituje:

tabulka č. 17

ano	ne	neurčité	neodpovědělo
39	65	4	14

Avšak celý dosavadní text prakticky ukazuje, že dialog mezi Bulhary a Čechy existuje a není žádný důvod k tomu, aby nepokračoval dál.

[1] Viz podrobněji ??????, ?. ??: ?????????? ????????. ????? 1994, ?. 74-75.

[2] Tamtéž, s. 75-77.

[3] Viz ??????, ??: ????? ?????????????? ? ??????????????. ?? ????? ?????????? ?? ?????????????????? ?????????????? ?? "?????????????" ????? ? "?????????" ?????????? - ??: ?? ?????????? ??????????. ?.22, ?. 1998, ?. 299-302; Viz též Penčev, VI.: Az i toj. Obrazăt na „drugija“ u „bălgarskite“ čechi i „češkite“ bălgari - In: Práce z dějin slavistiky. T.XVIII, Praha 1997, s. 43-45; ??????, ?? ?????????????? ????? - "?????" ? "?????" ????? "?????" ? "?????". - ??: ?????????? ? ?????? ? ?????????? ??????. ????? 1995, ?. 155-156.

[4] Mimořádně problém identity je v současné době velmi aktuální. Viz např. poslední tematické číslo časopisu Bálgarski folklor, č. 1-2/1998, které je nazváno právě tak - Identita.

[5] ?????, ?. ??????????? ?? "?????". ? : ??????????? ?? "?????" ?? ??????????. ????? 1995, ? 5.

[6] Jde o několik svazků řady Lidé města: Češi a Jižní Slované. Lidé města. T. 7. Praha 1996; Mezičnické dialogy. Lidé města. T. 9, 1996; Česko-jihoslovenský dialog. Lidé města. T. 10, 1996, a též o další publikace M. Moravcové, Zd. Pince, Zd. Urbana, J. Pelikána, L. Mejstříkové, B. Soukupové aj.

[7] Viz pozn. č. 3 a tam citované mé další publikace o této problematice. Viz též Pobratim/M. Moravcová, Zd. Urban, K. Michajlova, Vl. Penčev, V. Svetoslavov - In: Bálgari po češkite zemi. Sofija 1994.

[8] ?????, ??.: ??????????? ?? ?????????????????? ??????????. ?????????? ?????????????? ? ?????? ?? ?????? ??????????. ????? 1996.

Vladimir Penčev